

Boekbesprekingen

Mijn wankele wereld

Vier jaar in het socialistische verzet Kritak, Leuven, 1984

Bal, die opgroeide in een niet-militant B.W.P.-gezinde familie uit het Vilvoordse, belandde in het begin van de jaren dertig (hij was toen 17) op de documentatiedienst van 'Le Peuple'. Onder invloed van zijn werkkring en zijn perceptie van de steeds verergerende economische crisis begon hij zich actief in te zetten in de plaatselijke socialistische beweging.

Hij kwam in het bestuur van de S.J.W., waar hij zich o.a. met het arbeidersverweer ging bezighouden: de gespieerde rechterzijde moest van antwoord gediend worden. Bal wenste zich trouwens niet aan de kant van de reformisten in de partij te scharen, maar hij was ook realistisch genoeg om niet 'le grand soir' te verwachten. Anderzijds geeft hij grif toe dat de mensen van de Arbeidersjeugdcentrale en de Rode Valken (waar hij leider van was) in een soort mystiek van het eenvoudige, reine gemeenschapsleven opgingen.

Bal had wel genoeg zijn voeten op de grond om tegelijkertijd de 'infiltratietechniek' van de K.P. aan de kaak te stellen. Zelfs de Anti-Oorlogsliga vindt in zijn ogen geen genade. Voor Bal is het een uitgemaakte zaak: de K.P. zorgde voor een verzwakking van de arbeidersbeweging. Bij hem dus geen Volksfrontenthousiasme, het Plan-De Man kreeg dat enthousiasme wel.

Dat is de politieke wordingsgang van de 22-jarige als hij in 1938 journalist wordt bij de N.I.R.-nieuwsdienst. Hij ergert er zich aan de opgelegde neutraliteit t.o.v. nazi-Duitsland; terecht schrijft Bal dat het wel zeer naïef was te geloven dat Hitler — zelfs met onze neutraliteitspolitiek — er zich één ogenblik zou voor geschrond hebben België binnen te vallen. Op dat cruciale ogenblik was de verdeeldheid binnen de B.W.P. meer dan pijnlijk, en dat konden informele bijeenkomsten als die van de 'Club 38' niet verhelpen.

Komt de Duitse inval; de anglofiel Bal volgt

de regering naar Frankrijk. Voor hem is het een uitgemaakte zaak dat hij niet wil meespelen in een N.I.R. dat Duitse propaganda zal moeten uitzenden. Voogdijminister Delfosse laat na de Franse capitulatie echter weten dat iedereen rustig kan teruggaan en het werk hervatten. De vrijzinnige 'culturelen' doen dat echter niet en zoeken hun broodwinning op neutraal terrein, zoals Bal bij Winterhulp.

Ondertussen was het manifest van partijvoorzitter De Man verschenen; de verontwaardiging van Bal wordt door vele socialistische militanten gedeeld. Ook stellen zij vast dat de K.P. in haar hart anti-Duits gebleven is. De aanzetten voor het verzet zijn dus gegeven.

Bal komt hier na ettelijke maar zeker niet overbodige hoofdstukken bij het eigenlijke onderwerp van zijn boek. Wie hier een meer gestructureerd relaas had verwacht dan in zijn artikelenreeks in 'Socialistische Standpunten' van een dertigtal jaar geleden blijft echter op zijn honger. Het aanvankelijk poolshoogte nemen komt aan bod (minimaliseert Bal de De Man-richting niet?), het ontstaan van 'Morgenrood' en andere sluikbladen vanaf december 1940, het grotere militantisme in Wallonië, de decentralisatie van de socialistische beweging en de daaruit voortvloeiende Vlaamse centrale — met executief — in juni 1941.

Opvallend zijn Bals bittere herinneringen aan de K.P. Volgens hem hoopte die de illegale socialistische partij te recupereren met het oog op haar naoorlogse strategie. Ook t.o.v. een eenheidsorganisatie als het Onafhankelijkheidsfront stonden Bal en de zijnen zeer huiverig. Hij legt hier de vinger op het grote onderscheid: de socialisten wensten voor de verzetsacties te wachten op signalen uit Londen, terwijl de communisten volgens hem onder druk van een wanhopige U.S.S.R. besloten tot onmiddellijke oorlogvoering in bezet gebied.

De sluikpers blijft voor Bal het wapen bij uit-

stek. Interessant zou hier zijn een opentrekken van de discussie over het 'passief' verzet, maar daar komt de auteur niet toe. Hij schijnt te menen dat het gewapend verzet enkel aan het (royalistische) Geheim Leger toekwam; Bal besefte reeds dan dat de geallieerden bij de bevrijding geen revolutionair geweld zouden dulden.

Het was echter niet zo dat Bal binnen de illegale partij tot de minimalisten gerekend moest worden. Hij behoorde wel degelijk tot de jonge 'activisten', heethoofden volgens de aanvankelijke normen van de oude voormannen, die aan de basis lagen van de illegale comités en die na de oorlog in de beweging nog alleen plaats zagen voor degenen die tijdens de bezetting gestreden hadden.

Waarschijnlijk met enig leedvermaak heeft Bal het dan over de 'gearriveerden' die er in de loop van 1942 bijkwamen (Anseele, Van Acker...), en waarna het illegale bureau van de partij ontstond. Het kwam zelfs tot congressen. Pogingen om tot een breed front te komen met de christelijke illegale arbeidersbeweging ('Travaillistisch Pakt) liepen echter op niets uit. Ondertussen (we zijn in 1943) draaiden natuurlijk de arrestaties door de bezetter op volle toeren. En die aangehouden en behoorden lang niet allemaal tot het gewapend verzet. Bal richt hier zijn pijlen nogmaals op de K.P. Van een in den beginne demoraliserende houding waren de communisten naar verzet 'à outrance' overgegaan.

Ook de zgn. fabriekscomités van André Renard gingen te ver. Dat alles bracht de eenheid van de arbeidersbeweging in gevaar; de basis kon — als ik Bal goed begrijp — enkel iets nuttigs doen door het afremmen van de oorlogsproductie.

1943 is ook het jaar dat de socialistische 'Londenaars' zich neerleggen bij de vernieuwing die zich in de partij in België had voorgedaan, dat het patronaat voor het eerst (de krijgskansen waren gekeerd) met het geld over de brug kwam voor het verzet, de bijeenkomsten van de illegale partijleiding te Zandhoven (waarover Bal eigenlijk weinig inhoudelijke informatie verstrekt) op volle toeren liepen en er conflicten ontstonden met sommige plaatselijke groepen (zo i.v.m. de harde acties te Leuven onder impuls van Van Brussel).

Begin 1944 is Bal, die eigenlijk op dat ogenblik als een soort officieus partijsecretaris fungeerde, ook volop in het programmatisch werk

voor de naoorlog gemengd. De gematigden bepalen het actieprogramma; de auteur moet met enige spijt vaststellen dat verdergaande hervormingen en principiële standpunten naar een zgn. beginselverklaring werden afgevoerd. In de partij worden de 'Londenaars' verwelkomd door de 'illegalen'. 'Zelfs' Spaak wordt aanvaard. Ballezende krijgt men de indruk dat er niet veel vuiltes aan de lucht waren (ook in de vorige jaren lijkt alles 'en famille', bijna gemeedelijk, te verlopen). Men voelt toch enig ongenoegen aan daar waar de auteur het heeft over het nieuwe realisme in de partij, het heenglijden over de eisen van de jongeren. Is dat een van de redenen waarom Bal op dat moment niet voor een partijcarrière koos? Hier situeert zich trouwens het einde van het boek. Een gestoffeerde algemene evaluatie komt er niet. Bal waarschuwt nog wel kryptisch dat 'de bezetting nu enkel van plaats is verhuisd' (p. 321).

Ook wordt er (in tegenstelling tot de lange inleidende hoofdstukken) totaal geen aandacht besteed aan de onmiddellijk naoorlogse problemen als daar zijn ontwapening van het verzet, communistische regeringsdeelname, kolenslag, koningskwestie, beginnende koude oorlog. Dat dus wat het inhoudelijk aspect van het boek betreft.

Over het algemeen staat natuurlijk buiten kijf dat Bal een goed verteller is, alhoewel het vermengen van eigen herinneringen en 'boekenwijsheid' niet altijd even geslaagd is. Dikwijls ook gaat het meer om een sfeer dan over de eigenlijke inhoud of gebeurtenissen rond bv. een congres, een bepaalde actie enz. Verwelend is wel dat meer dan eens vrij rare chronologische sprongen genomen worden. Dat alles draagt niet bij tot de duidelijkheid. Is dit ook het gevolg van het feit dat Bal zich niet gehouden heeft aan het mémoires-aspect, maar tegelijkertijd een beetje de rol van historicus speelt? Aan die tweeslachtigheid is Bert Van Hoorick m.i. beter ontsnapt. Toch blijft het werk van Bal een meer dan lezenswaardige bijdrage voor wie meer wil weten over de vooralsnog zo stiefmoederlijk behandelde geschiedenis van het socialistische verzet.

Dirk Martin

Links en rechts

Jaap Kruithof

Uitgeverij EPO, Berchem, 1983

Vorig jaar nam de uitgeverij EPO het initiatief op zich een veertiental artikels die de Gentse filosoof Jaap Kruithof tussen 1956 en 1983 schreef, tot een boekje samen te bundelen.

Het boek is opgesplitst in een aantal diverse (?) onderwerpen als daar zijn: politiek, massa-media en opvoeding en hulpverlening.

Op de laatste pagina schrijft de auteur: 'Rechten houden niet van simplificaties. Velen geloven niet in het bestaan van deze tegenstelling (tussen links en rechts n.v.d.r.). En wie er wil in geloof, houdt er niet van.' Inderdaad: de laatste jaren hoort men (vooral nu vanuit neo-liberale hoek) de idee opperen dat de termen links en rechts niet langer een actuele waarde hebben; werknemers en werkgevers zouden beide streven naar het algemeen belang (of zouden dit moeten doen) en dienen daarom een klassenverzoenend standpunt in te nemen.

Jaap Kruithof daarentegen, en ik meen te mogen stellen dat heel de linkse beweging hem hierin kan bijtreden, wil deze tegenstelling echter niet zomaar overboord gooien, en om deze bewering te staven haalt hij in het eerste hoofdstuk dertig pagina's lang redenen aan die hij met de grootste helderheid en inzicht in de maatschappelijke structuren argumenteert.

In eerste instantie staat hij stil bij het begrip-paar 'links' en 'rechts', dat hij omschrijft, probeert te duiden en in een breed historisch en ruimtelijk kader plaatst. Volgens de auteur heeft het conflict tussen links en rechts heden ten dage internationale afmetingen aangenomen en heeft het zich tot op planetair vlak verschoven. De ongelijkheid heeft in het noorden inderdaad minder scherpe kanten gekregen, maar heeft zich integendeel internationaal uitgebreid: in haar strijd tegen de derde wereld staat het kapitaal zij aan zij met het proletariaat uit het noorden; burgers en arbeiders vormen in het westen één blok tegen de onderontwikkelde landen. Op een andere plaats in het boek schrijft Kruithof: 'Veel linkse politici in West-Europa hebben ten aanzien van interne bezuinigingsproblemen wel een andere visie dan de rechtse krachten, maar onderscheiden zich nauwelijks van laatstgenoemden als het om

Noord-Zuidproblemen gaat'. Heilige huisjes gaat Jaap Kruithof zeker niet uit de weg. De taak van de linkerzijde bestaat er volgens de auteur nu in dat zij zich moet voorbereiden op de socialistische samenleving door het kapitalisme wetenschappelijk te bestuderen en door actie te voeren. 'Het kapitalisme is in wezen zo onmenselijk dat het uiteindelijk door de mens zelf zal opgeruimd worden' (p. 49), een zin die wel in schril contrast staat met p. 245, waar hij stelt: 'Rechts versterkt de anti-democratie, links kon het tot dusver niet verhinderen. Geen hoopgevend besluit voor wie weet dat het kapitalisme de wereld van morgen dreigt onleefbaar te maken.'

Het denken van Kruithof heeft dus in de loop der jaren een flinke evolutie doorgemaakt. Zijn optimisme uit de jaren '60 heeft plaats geruimd voor een (realistischer) meer evolutief gericht denken. Daarom vind ik het des te jammer dat aan de teksten in de loop der jaren weinig of niets is gewijzigd. Sedert de datum van het eerste artikel (1956) is er op het politieke toneel dermate verandering opgetreden dat het artikel bijna constant aansluiting mist met de hedendaagse binnenlandse politieke situatie. Met name blijft de neo-liberale 'ideologie', die het politieke en maatschappelijke leven in deze crisistijd een totaal nieuwe dimensie heeft gegeven, onbesproken. Een kritiek die mijns inziens opgaat voor heel wat van de artikels.

'Links en rechts' is vooral een leesbaar boek geworden door de overzichtelijke opbouw van elke individuele bijdrage. In het 'Democratie'-artikel bvb. (p. 65 tot en met 75) stelt Kruithof stap voor stap een typologie op van een democratische samenleving. Hij onderscheidt in het democratische besluitvormingsproces een 'input' en een 'output' (= respectievelijk 'z'ie die

beslissen' en 'ten voordele van wie beslist wordt'). Het meest democratische proces is dan dat proces waar zowel aan de inputzijde als aan de outputzijde een democratisch criterium gevolgd wordt (een voorwaarde waaraan geen enkel politiek regime tot dusver beantwoordt).

Aan deze maatstaf toetst Kruihof een aantal samenlevingsmodellen (o.a. Cuba en het westen) en verder diept hij de input-output-relatie uit. Zo poneert hij dat de stelling dat uit ondemocratische input ook ondemocratische output volgt voor kritiek vatbaar is (cf. Cuba). Daarentegen verwerpt hij dat in het westen een ondemocratische input kan samengaan met een democratische output.

In een volgende bijdrage uit 1965 staat Jaap Kruihof stil bij de studentencontestatie op het eind van de jaren '60: de jongeren zouden gecontesteerd hebben tegen het ontbreken van morele en redelijke criteria in onze huidige maatschappijvorm. Dit artikel werpt echter geen nieuw licht op de revolutie van de jaren '60: het blijft hangen in een pleidooi ter verdediging en een rechtvaardiging ervan, waarbij de auteur té veel open deuren intrapt. Wat vijftien jaar geleden nog voor de meeste mensen aan de contestatie niet zo duidelijk was (en dan nog!), hoeft nu niet nog eens expliciet gesteld te worden. Meer dan twee decennia 'na de feiten' is er over het onderwerp al zo veel gepubliceerd dat een globale situering en verklaring van de revolutie mij enigszins overbodig lijkt. Het is niet omdat een bepaalde tekst vijftien jaar geleden een explicatorische waarde had, dat dit nu nog het geval zou zijn.

'Een nieuw nazisme' (over de staat Israël en haar imperialisme) valt in deze bundel enigszins uit de toon; Kruihof volgt hier niet het beredeneerde denkpatroon dat hij in alle overige hoofdstukken hanteert. Het is integendeel uit verontwaardiging geschreven over het Zionisme, emotioneel én overtuigend. De auteur veroordeelt scherp de lakse houding van de Europese linkerzijde die de slachting in Libanon in 1982 zomaar liet gebeuren: de zionistische ideologie zou in het westen heel wat linkse partijen, politieke strekkingen en intellectuelen hebben ingepalmd. Toch ziet Kruihof in de nabije toekomst de ondergang van het Zionisme tegemoet: de demografische expansie, het po-

tentieel aan grondstoffen en energie, de wil tot economische groei, de ontwikkeling van de politieke bewustwording zullen er een eind aan maken.

Een bezwaar dat ik meen te moeten opperen tegen het hoofdstuk 'Politiek', is het feit dat er heel wat overlappingsen in voorkomen, een euvel dat verholpen had kunnen worden als Kruihof zich de moeite had getroost de artikelen te herwerken en aan de actualiteit aan te passen. Zo ligt 'Inleveren en verrechtsing' in het verlengde van de vorige artikels: de auteur ontwikkelt er opnieuw de tegenstelling noord-zuid (meer bepaald in het deel 'Beoordeling van de inlevering'). Bij een bundeling van een aantal artikels spreekt het vanzelf dat men rekening moet houden met die kenmerken die inherent zijn aan de boek-vorm. Dat is dus duidelijk niet gebeurd. Toch zijn die overlappingsen deels ook positief: door de samenhang van de bundel en het steeds refereren aan een aantal basisstellingen valt het als leek gemakkelijker om het denkkader van de auteur hieruit te distilleren. Dat dit denkkader expliciet leesbaar is, maakt de explicitering ervan in de inleiding — wat Kruihof deed — mijns inziens overbodig.

In een volgend hoofdstuk behandelt Kruihof het probleem van de massamedia, en meer in het bijzonder de functies van de televisie en de naïeve conceptie. In het algemeen kan ik de visies van de auteur op dit vlak bijtreden, hoewel hier en daar toch wel een randbemerking gemaakt moet worden. Klassiek onderscheidt men drie functies van de televisie: to inform, to educate, to entertain. Kruihof voegt er nog twee aan toe, namelijk: het helpen oplossen van maatschappelijke problemen en het bevorderen van de participatorische democratie, twee functies waarin het huidige TV-beleid hopeloos tekort schiet.

In het kader van deze vijf functies zet de schrijver een aantal aanmerkingen op een rijtje. Maar ik was hoogst verbaasd op p. 179, onder de functie 'entertainment' een zwaar moralistische en — het spijt mij het te moeten zeggen — paternalistische passage te moeten lezen over 'tienduizenden Nederlanders en Vlamingen die (...) veel thee en koffie drinken en, vaak zonder het zelf te beseffen, ook nogal wat onnodige praatjes weggeven'. En op p. 81 heeft hij het dan over 'de eerste de beste zoon

van een schoenlapper, die per ongeluk aan de quiz meedoet en boven wonder over een grote feitenkennis blijkt te beschikken (...). Met alle respect voor Jaap Kruihof, maar dit zijn passages die mij zwaar hebben geïrriteerd.

Verder pleit de auteur voor 'meerdere, van elkaar onafhankelijke nieuwsuitzendingen', omdat de keuze van de feiten voor het journaal op zichzelf al een subjectieve keuze is. Slechts via een pluralistische informatie kan volgens Kruihof enige objectiviteit bereikt worden, en hierin kan ik Kruihof ten volle bijtreden. Maar ik volg hem hoegenaamd niet in het pleiten voor van elkaar onafhankelijke nieuwsuitzendingen. Pluralisme, ja, maar geen opsplitsing van de nieuwsdienst in zendgemachtigde verenigingen, waar men gewoon de ene leugen naast de andere stelt (en het is genoegzaam bekend dat de synthese van twee onwaarheden nog altijd geen waarheid oplevert). Bovendien zou in een dergelijk systeem het recht van de sterkste zich alweer laten gelden, ten voordele van diezelfde grote partijen die Kruihof toch verafschuwt? Het subjectief-objectief-probleem kan geen voldoende reden zijn om zijn toevlucht te nemen tot een systeem dat enkel een grotere subjectiviteit en wildgroei in de berichtgeving kan garanderen. Ook hier weer ware het beter geweest met de ervaring van de uitzending door derden op de BRT en de recente aanvallen van de regering op de BRT-journalisten in het achterhoofd de tekst aan de actualiteit aan te passen. Of is Kruihof nog steeds dezelfde mening toegedaan?

In een laatste hoofdstuk behandelt Kruihof de problematiek van 'Opvoeding en hulpverlening'.

In het eerste artikel van de reeks poneert de auteur dat onze maatschappij, althans wat het pedagogische aspect betreft, de naam van democratie niet verdient: de arbeidersklasse is in het hoger onderwijs ondervetegenwoordigd. Bovendien draagt ons onderwijs té zeer de stempel van het 19de-eeuwse positivisme: de stof, ten nadele van de methodologie, wordt nog te veel benadrukt, evenals de scheiding tussen het geestelijke en het manuele, en groepsarbeid komt weinig of niet voor. De scheiding tussen geest en materie heeft ook een sociale betekenis 'want het is vanouds zo dat het geestelijke (intellectuele, theoretische)

gereserveerd wordt voor de hogere bevolkingslagen' (p. 209). Ten slotte stelt de auteur dat ons huidige onderwijsbestel eerder gebaseerd is op dwang en autoriteit dan op wetenschappelijk inzicht en vrije keuze.

In het tweede artikel stelt Jaap Kruihof een aantal vereisten op waaraan de pedagogie zou moeten voldoen met betrekking op waardegeladenheid en maatschappijkritiek. Zijn conclusies zijn dat

'a) de wetenschapsmens, die de opvoedkunde als onderzoeksgebied heeft gekozen zich moet inspannen om waarde vrije wetenschap te produceren en zich tegelijkertijd moet bezinnen over de maatschappelijke context waarin hij zich bevindt', en dat

'b) de opvoedkundige rekening moet houden met een aantal basisprincipen van de revolutionaire opvoeding' (p. 233)

In de allerlaatste bijdrage plaatst Kruihof links en rechts in de hulpverlening aan jongeren tegenover elkaar. Er is tussen de twee een duidelijk onderscheid in aanpak, resultaten, in het verklaren van de crisis en in het al of niet systeembestendend zijn.

'Links en rechts' is ongetwijfeld een boek dat in progressieve kringen op verdeelde kritieken onthaald zal worden. Kruihof schuwt, zoals eerder al gezegd, de heilige huisjes niet, en dat is maar goed ook: het kan bij de linkerzijde een aanleiding en een reden zijn tot reflectie over de inhoud van de ideologie en over de te volgen strategieën. Mijn kritiek heeft zich in de eerste plaats beperkt tot een aantal details en tot het algemene concept van het boek: vooral de soms gebrekkige actualiteitswaarde ervan is mij vaak een nadeel gebleken, en het feit dat Kruihof een aantal artikels niet grondig heeft aangepast kan ik alleen maar betreuren.

Kruihofs benadering van de in het boek behandelde problematieken is door zijn betrachtere synthese tussen geschiedenis en filosofie verfrissend en revelerend, en zijn van Hegel overgeërfdede totaliteitsdenken (hoewel Kruihof in zijn inleiding op alle overige punten Hegel expliciet afwijst), levert een geldig referentiekader op voor het begrijpen van maatschappelijke dynamieken.

Vooraf Kruihofs planetaire visie op de zaken blijkt in alle opzichten vernieuwend te zijn en een dankbaar instrument te zijn in een analyse

van de 20ste-eeuwse samenleving.
Ondanks enkele randkritieken is de bundel
'Links en rechts' een leesbaar, uitermate kri-

tisch en daardoor misschien ook een eerlijk
boek geworden.

Ivan Ollevier